

FILOZOFIE

2. díl

Aplikovaná (mezní) část systematické filozofie

**Kapitoly – Vznik a podstata filozofie. Filozofie:
myšlení, jednání, přírody, kultury, dějin.**

**Filozofie a věda – náboženství – umění. Estetika
jako svébytná filozofická disciplína.**

FILOSOFIE, 2. díl

Dr. Jan Volf

Text © 2018, Dr. Jan Volf

Recenze – Dr. Bernard Roštecký, Mgr. Ján Bolek

Grafická úprava a sazba © 2018, Lukáš Vik

1. vydání © 2018, 1. díl, [Lukáš Vik - E-knihy hned](#)

ISBN ePub formátu: 978-80-7536-236-0 (ePub)

ISBN mobi formátu: 978-80-7536-237-7 (mobi)

ISBN PDF formátu: 978-80-7536-238-4 (PDF)

Konverze do elektronických formátů:

Lukáš Vik

<http://www.lukasvik.cz>

Poděkování za možnost napsat tuto knihu patří Ing. Josefu Váchovi, jemuž děkuji za vydatnou odbornou a technickou pomoc.

ÚVOD

Filozofie vždy byla, a i nadále by být měla inspirátorkou idejí, které umožňují člověku rozumět světu, sobě samému, svému úkolu ve společnosti a tím ovlivňovat jeho chování, jednání, kladení cílů a hledání smyslu života.

(Josef Špůr)

Filozofie vystupuje jako schopnost lidského myšlení, které dokáže zobecnit, třídit dílčí poznatky, uspořádat pojmy, vidět předměty a jevy v jejich jedinečnosti, ale i ve vzájemných vztazích a souvislostech.

(Jan Halada)

Filozofie jako tázání se po světě a po člověku a také filozofie jako univerzální, kritický systém o podmínkách fungování empirické skutečnosti jako celku.

Filozofie poznává nejobecnější tendence, vlastnosti, vztahy všech sfér bytí (smysly postižitelného, transcendentního), chce odhalit logiku celistvosti jevu i světa jako takového.

(Miroslav Sapík)

Filozofie je soustavným přemýšlením o podstatě světa a nejobecnějších souvislostech v něm, jež se týkají pojetí absolutna, přírody, člověka i samého poznání. Soustavnost může být třeba v trvalém zaujetí tématem. To, co rozumíme filozofií, je především moudrost hlubokého pohledu.

V tomto smyslu jsou filozofické úvahy podstatnou součástí lidské duchovní kultury, a proto lze k nim nacházet paralely v dalších kulturních oblastech, ať už jde o souběžnou obdobu, nebo jako protiváhu určitých myšlenkových tendencí.

(Jiří Vaněk)

Filozofie nás doprovází a stále bude doprovázet i jako láska k moudrosti, úctě a obdivu k člověku, lidskému myšlení, jeho nadějím i obavám.

(Jan Halada)

Filozofie je nauka či univerzální věda hledající odpovědi na nejzákladnější problémy bytí, života, jsoucna člověka a světa (vědecké filozofie); vědění o

bytnosti věcí, myšlení bytí; univerzální fenomenologická ontologie usilující o vyjádření celku světa a života.

(Jiří Olšovský)

Filozofie je soustavné, racionální a kritické zkoumání skutečnosti světa a člověka, případně i toho, co je metafyzicky přesahuje.

(Jan Sokol)

Od filozofie se očekává, že poskytne co nejširší obzory lidského vědění a že vytvoří myšlenkový prostor, který se ve své neomezenosti ke všemu vztahuje a všeho se dotýká.

(Karel Pexidr)

Filozofie je péče o duši.

(Cicero)

Filozofie je univerzální nauka o podstatě světa a nejobecnějších souvislostech v něm, které se týkají pojetí absolutna, přírody, kultury, člověka, dějin i samého poznání, myšlení a jednání. Do struktury filozofie patří kromě teoretické a aplikované oblasti filozofie i praktická oblast v podobě etiky a estetiky.

Smyslem této práce (učební pomůcky – učebnice) je přispět k nahlédnutí do vnitřní složitosti a propojení složek (oblastí, disciplín, oborů, směrů, učení, škol filozofie a jejich aplikací) **systematické filozofie**. Systematicky prováděná filozofie je garantem, že její ideje jsou zdůvodněné, opodstatněné a přiměřené.

Systematická filozofie je filozofie, která své vědění převádí jako vnitřně strukturovaný systém veškeré historicky vzniklé a současné filozofické problematiky. Již v Antice vypracovali filozofové členění filozofických problémů na:

- == teoretické a praktické;
- == fundamentální a odvozené;
- == obecné a speciální.

Na základě tohoto členění vznikly i jednotlivé disciplíny (oblasti, obory, součásti, školy a směry) filozofie jako hierarchizovaný systém vědění, kterému chcete-li porozumět, musíte ho znát od základů.

Systematizace problematiky znamená, že se problematika zkoumá v jisté (určité) skladbě, spojitosti daná tím, že vědění skutečnosti lze rozlišit na:

- == základní, fundamentální,
- == determinující, odvozené,
- == podmíněné a závazné.

Uvedené může být zásadní podmínkou, pro dosahování vědění, které nás povede po cestě k stále hlubšímu pronikání do podstaty skutečnosti (dané věci).

V rámci **systematického (ne systémového!) myšlení** má své místo

- == jednota, řád, obecnost;
- == pluralita, svoboda;
- == individualita, jedinečnost.

Studium **systematické filozofie** umožňuje chápat jednotlivé disciplíny, oblasti a směry fundovaně osnované.

Tato učebnice

Navazuje na Filozofii 1. díl – Teoretická část systematické filozofie a etika.

Filozofie 1. díl obsahuje problematiku: ontologie (metafyziky, filozofie bytí), gnozeologie (noetiky, epistemologie, filozofie poznání), axiologie (filozofie hodnot a hodnocení), antropologie (filozofie člověka) a etiky. Neřeší průběh dějin filozofie (dějiny filozofie budou součástí Filozofie 3. díl).

Jako učebnice (učební pomůcka) není a nemůže být klasické filozofické dílo (osobní, specifický, subjektivní názor na určitou problematiku a její subjektivní, jednostranné hodnocení), protože se jedná o podání objektivního (nezaujatého) pohledu na danou problematiku v rámci studijní (učební) literatury.

Je snahou vytvořit učebnici filozofie, která dává základní pojmové, kategoriálně uznávané a zavedené terminologické vymezení obsahu aplikovaných (mezních) disciplín filozofie, jako doplňujících se oblastí filozofického vědění:

- == myšlení, jednání, přírody,
- == kultury, dějin, estetiky,
- == umění, vědy a náboženství).

Podává základní přehled obsahu aplikované (mezní) části systematické filozofie s její pojmovou (kategoriální) výbavou a vzájemných obecných souvislostí jednotlivých částí obsahu filozofie.

Na základě pojmové (kategoriální) výbavy a představy celku každé disciplíny je možné

- == orientovat se a chápat různé problémy;
- == filozofickou optikou tuto problematiku řešit.

Učit se něco (něčemu) znamená:

pojímát nějaké (určité) informace a paměti si je osvojit, abychom v závislosti na svých schopnostech a znalostech se moli více či méně úspěšně, orientovat a pohybovat v určité problematice. Tím vstoupíme do situace, která se pak pro nás stane co do svého smyslu, jako filozofická problematika, přehledná a prisvojitelná. Jedná se o určitý dílčí přehled.

Učebnice

Vychází z pojetí západní filozofické tradice, která se snaží o pojmové vyjádření podstaty věcí a jevů.

Poskytuje základní vhled do obsahu aplikované systematické filozofie a její struktury. Snaží se ukázat cestu, jak vstoupit do filozofie a orientovat se v ní. Jejím cílem je snaha o interpretaci hlavních linií vývoje filozofického myšlení západní tradice se zřetelem na vypracování a upřednostnění pojmového chápání skutečnosti z hlediska základních filozofických pojmů v systematické filozofii.

Představuje důležité a nosné pojmy ukazující problematiku aplikované části systematické filozofie se zaměřením na podstatu a strukturu přírody, kultury, estetiky a umění, vědy a náboženství. Její metodou je strukturální analýza pojmů a výklad vzájemných souvislostí uvedené problematiky. Jednotlivé pojmy a vztahy mezi nimi vytvářejí celky, které ukazují na chápání jednotlivých disciplín v celku systematické filozofie.

Jako systematická filozofie má tu přednost, že se s její pomocí seznámíme s pluralitou mnoha nejrůznějších názorů a přístupů k filozofické problematice, která umožňuje uvažovat o tom, co z toho všeho je nám blízké a co nikoli.

Podle staré moudrosti: poznej vše a drž se toho nejlepšího!

Učebnice Filozofie 2. díl podává (řeší) základní orientaci v aplikované (mezní) filozofii, prostřednictvím filozofického pohledu na vědu, náboženství, umění, přírodu, kulturu, estetiku a dějin, s pomocí filozofického myšlení a užití komplementárních (navzájem se doplňujících) oblastí vědění.

Kniha nesleduje cíle badatelské, nýbrž didaktické. Jimi se řídí snaha poskytnout na minimální ploše maximum informací, a to způsobem, pokud možno srozumitelným. Nejedná se o osobní filozofii. Publikace je oblastí

vědění, které vychází z jednotlivých filozofických disciplín, které tvoří aplikovanou (mezní) filozofii. Seznamuje čtenáře s východisky, tradicemi a myšlenkovými souvislostmi, v jejichž rámci byla a je nastolována a řešena problematika filozofie.

Tato učebnice se neobrací na odborníky ve filozofii. Těm nemůže ve své podstatě říci nic nového. Ale určitě bude účinnou studijní pomůckou všem studentům filozofie, přírody, kultury, estetiky a umění. Zároveň bude vhodná pro všechny ostatní zájemce (ať jsou akademicky vzdělaní či nikoli) o výše uvedenou problematiku.

V současné době je připravován 3. díl filozofie, který je zaměřen na problematiku dějin filozofie.

OBSAH

Úvod

1. Vznik a podstata filozofie

- 1.1 Charakteristika (pojetí) filozofie
- 1.2 Struktura (vnitřní členění) filozofie

2. Filozofie myšlení

(Mysl, myšlení, myšlenkové operace /postupy/, formy myšlení /pojmem, soud, úsudek/, dialektika, logika a racionalita, filozofické myšlení – zaměření)

3. Svět, jsoucno a bytí

(Svět – jsoucno – bytí; skutečnost, realita, existence, vědomí, absolutno, relativismus)

4. Filozofie a věda

(Filozofie – věda; vědeckost, filozofie vědy, scientismus)

5. Filozofie a náboženství

(Filozofie – náboženství; religionistika, hlavní světová náboženství, víra, Bůh, filozofie náboženství)

6. Filozofie a umění

(Filozofie – umění; umělecké dílo, druhy umění, umělecké styly a směry)

7. Filozofie přírody – přírodní filozofie

- 7.1 Předmět a tradice filozofie přírody
- 7.2 Základní charakteristika přírody. Člověk a příroda.
- 7.3 Filozofické pojetí přírody a nefilozofické představy o přírodě
- 7.4 Řád přírody a jeho koncepce
- 7.5 Základní kategoriální aparát filozofie přírody
(Prostor; čas; pohyb; reálný vztah; přírodní proces; substance; determinismus; nutnost a nahodilost)

8. Filozofie kultury

- 8.1 Základní charakteristika kultury
- 8.2 Předmět filozofie kultury
- 8.3 Přístupy k analýze kultury ve filozofii. Filozofické koncepce kultury.
- 8.4 Dichotomie v kultuře. Kontrastní myšlenkové styly a doktríny. Dichotomické uvažování.
(Univerzalita a partikularita; kultura a civilizace; objektivita a subjektivita; holismus a individualismus)
- 8.5 Jevový a ideační řád (systém) kultury
- 8.6 Člověk a kultura

9. Estetika jako svěbytná filozofická disciplína – filozofie estetiky

9.1 Charakteristika, podstata a předmět estetiky

9.1.1 Estetický postoj

9.1.2 Estetický prožitek (zážitek)

9.1.3 Estetické osvojování skutečnosti

9.2 Stručný přehled dějin estetického myšlení

9.3 Základní, klasický kategoriální aparát estetiky

9.4 Estetické hodnoty, normy, funkce a hodnocení

9.5 Estetika myšlení a tvorby

(Myšlenkové a prožitkové procesy)

10. Filozofie jednání – konání

10.1 Charakteristika praktické filozofie a filozofie jednání – konání

10.2 Život

10.3 Čin, činnost, jednání, chování a tvorba

10.4 Dvojí účel jednání

10.5 Modely jednání

(Racionální, komunikativní a kreativní jednání)

10.6 Individuální, skupinové a kolektivní jednání

10.7 Emoce a motivace jednání

11. Filozofie dějin

11.1 Předmět filozofie dějin

11.2 Pojetí dějin

11.3 Systém, změna, vývoj a pokrok

11.4 Čas a dějinnost

11.5 Dějiny a smysl

11.6 Dějiny a pravda

11.7 Závěr k filozofii dějin

Závěr

Doporučená literatura

1. Vznik a podstata filozofie

Soňa Dorotíková, ve své knize Filozofické kořeny právního myšlení, k uvedené problematice velmi výstižně uvádí:

„Z filozofického hlediska je mýtus historickou formou vidění a porozumění, především však prožívání skutečnosti, jakýmsi všeobecně ustáleným existenciálním modelem života, jímž se řídil člověk doby archaické. Rozklad původně nediferencované mytologie měl za následek vznik tří samostatných oblastí:

- 1) filozofie,
- 2) náboženství,
- 3) umění.

Filozofie, umění a náboženství se neustále setkávaly a rozcházely, vzájemně se prolínaly a ve vztahu k sobě se inspirovaly. Z jejich těsného soužití vyrostl pevný kmen antické kultury, který své kořeny zapustil v evropském duchovním prostoru.“

Teoretický postoj člověka ke světu (filozofie)

Vzniká z údivu, který člověka vytrhne ze samozřejmosti světa, tedy z **přirozeného postoje** ke světu. Svou úlohu sehrála úzkost, pochybování a mezní situace.

Počátek filozofie lze spojit s výrazným posílením pocitu individuality (člověk se vyděluje z celku světa, pohlíží na něj jakoby zvnějšku) a zároveň opouštěním samozřejmosti (člověk se ničemu nediví) směrem k údivu. Tato cesta v dějinách antiky je nazvána **cestou od mýtu k logu (řádu)**. Jedná se o cestu od mýtického pojetí k racionálnímu výkladu světa.

Filozofie (evropské filozofické myšlení)

ve smyslu lásky k moudrosti vzniká na přelomu 7. a 6. století před n. l. na území antických řeckých městských států na západním pobřeží Malé Asie, která byla jednak obchodní křižovatkou mezi Řeckem, Asií a severní Afrikou a zároveň místem, které bylo nejvíce otevřeno kulturním vlivům východních civilizací.

Filozofie ve své podstatě vznikla jako úsilí lidského ducha aplikovat racionální myšlení na výklad otázek po původu, smyslu a podstatě veškeré skutečnosti, která člověka obklopuje, ke které on sám patří a z jejíhož celkového porozumění i sám sobě rozumí.

Filozofickému rozumění světu předcházelo **mýtické vnímání** světa.

Filozofie se opírá o rozum, logos. Logos chápe jako rozumový řád bytí, které vychází z jednoho počátku.

Řekové vtiskli filozofii hledisko celistvosti, které filozofii doprovází po celé její trvání a vývoj.

1.1 Charakteristika (pojetí) filozofie

Filozofie je univerzální nauka o podstatě světa a nejobecnějších souvislostech v něm, které se týkají pojetí absolutna, přírody, kultury, člověka i samého poznání.

Univerzálnost filozofie

vyplývá ze tří základních filozofických skutečností, které nelze redukovat na nic obecnějšího.

Jedná se o zóny (útvary, sféry, sektory, pásma) filozofie

1) Oblast ideálního bytí = ideální svět = ideálno:

== nemá vazbu na prostor a čas;

== kontakt s ideálním (s ideálním bytím, s ideálními vztahy)

zprostředkovává: myšlení a jiné aktivity duchovního života jako je umění, náboženství, mystické a ezoterické kontemplace apod.

2) Vědomí:

== je mimoprostorový jev;

== jako individuální psychická skutečnost je vědomí vázáno na dobu lidského života, probíhá v čase;

== jako průvodce zvláštních vlastností subjektu, v rámci poznávacího vztahu, je přispěním abstrakce (od individuální živé skutečnosti oproštěno) chápáno jako nadindividuální a mimočasové;

== je obsah mysli, který si člověk dokáže vybatvit.

3) Oblast reálného bytí = reálný svět = reálno

== zahrnuje vše, co existuje v prostoru a čase včetně všech vztahů vázaných na prostor a čas, jakými jsou: vztahy hmotného působení, koexistence, změny a trvání, pravdivost a nahodilost.

Podstata světa může být chápána

V nejširším smyslu jako

- == univerzum,
- == kosmos,
- == veškerenstvo,
- == souhrn všeho jsoucího.

V užším smyslu jako sluneční soustava.

Ve smyslu gnozeologickém (poznávacím) filozofie rozlišuje

- == vnější svět – objektivní realitu;
- == vnitřní svět – subjektivní realitu – obsah naší mysli.

Podstata světa může být chápána jako svět

== Přirozený = svět naší zkušenosti, svět, který jsme schopni na základě smyslového vnímání poznávat a na který jsme schopni i působit.

== Nadpřirozený = svět transcendentní, který je vše, co v lidském vědění přesahuje naši zkušenost, hranice přirozeného (reálného) bytí. Je chápán jako bytí nepodmíněné a nezávislé. Je to svět, který nelze logicky potvrdit ani vyvrátit. Jedná se o absolutní realitu.

Filozofie řeší svět jako celek, jeho podstatu a nejobecnější vlastnosti v něm, týkající se

- a) Bytí, života, jsoucna.
- b) Absolutna, přírody a kultury.
- c) Člověka, dějin, hodnot.
- d) Etiky a estetiky (umění).
- e) Poznání, myšlení a jednání.

Filozofie

Je univerzální nauka, která usiluje především o

- == porozumění,

== pochopení,

== vědění.

Poskytuje vidění světa jako celek.

Snaží se zařadit jednotlivé jevy života do všeobecné souvislosti.

Základ její činnosti spočívá ve vyjasňování pojmů, analýze a tvorbě argumentů a teorií, promýšlení jejich předpokladů, důsledků a vzájemných vztahů.

Principy (zásady) filozofie

- 1) obecnost
- 2) srozumitelnost
- 3) pravdivost
- 4) svoboda
- 5) tolerance
- 6) víra

1.2 Struktura (vnitřní členění) filozofie

Filozofii lze členit z různých hledisek. Každá **filozofická problematika** však obsahuje **tři hlavní otázky**:

- A) Jaká je podstata zkoumaného jevu?
- B) Jak ji můžeme poznat?
- C) Jaký to má pro nás význam?

Z těchto tří hlavních otázek můžeme odvodit **tři základní oblasti (disciplíny) filozofie**

- 1/ Ontologie = nauka o podstatách a vlastnostech bytí a jsoucna.
- 2/ Gnozeologie = nauka o možnostech a povaze poznání.
- 3/ Axiologie = nauka o hodnotách a hodnocení.

Maximalistický pohled na strukturu filozofie

- ▶ Teoretická (všeobecná) filozofie
 - 1/ Ontologie, metafyzika, filozofie bytí;
 - 2/ Gnozeologie, noetika, epistemologie, filozofie poznání;
 - 3/ Axiologie, filozofie hodnot;
- ▶ Aplikovaná (mezní) filozofie
 - 4/ Filozofie člověka, filozofická antropologie;
 - 5/ Filozofie přírody;

6/ Filozofie kultury;

7/ Filozofie dějin;

8/ Další např.: filozofická teologie a filozofie náboženství;
filozofie vědy; filozofie umění, politická filozofie; filozofie
techniky a technologie, filozofie práva...

▶ Praktická filozofie

9/ Filozofie jednání;

10/ Etika;

11/ Estetika a filozofie umění.

▶ Dějiny filozofie

Minimalistický pohled na strukturu filozofie

Jedná se o jádro filozofie ve smyslu nejzákladnější filozofické reflexe, která tvoří součásti celku jako konzistentní pilíř (základ) filozofie jako takové:

- ▶ Ontologie, metafyzika, filozofie bytí
- ▶ Gnozeologie, noetika, epistemologie, filozofie poznání
- ▶ Axiologie
- ▶ Filozofie člověka
- ▶ Etika
- ▶ Dějiny filozofie

Filozofický systém tvoří

Tradici = filozofické myšlení a jeho vývoj.

Teorii = postoje (přístupy, pozice, postupy, tvorbu), pojmy a kategorie.

Implikaci = východiska, koncepce, směry.

Praxi = jednání a chování.

2. Filozofické myšlení

Filozofie jako teoretický postoj, je vázána na myšlení.

Mysl

Psychika, duše, Já, rozum, myšlení. Celek vědomých a nevědomých psychických zážitků a zkušeností jedince.

Šířeji souhrn psychických procesů zahrnujících:

- == cítění,
- == chtění,
- == myšlení,
- == smýšlení.

Abstrakce, zahrnující v sobě:

- == inteligenci,
- == hodnoty,
- == názory,
- == emocionalitu člověka.

Myšlení

Souhrnná rozumová činnost, která označuje schopnost prezentace procesů a daností vnitřního a vnějšího světa. Proces řešení problémů, který zachází s vjemy a představami. Zpracovává a využívá informace.

Při myšlenkovém procesu dochází k duševní (duchovní) činnosti člověka, jímž modeluje své vztahy k sobě, k druhým, ke světu, jsoucňům a bytí

- == ve formě
 - a) pojmů,
 - b) soudů,
 - c) úsudků,
 - d) symbolů;

== za účelem nalezení obecných zákonitostí, souvislostí, vztahů a celkové analýzy světa, který nás obklopuje.

Jedná se o souhrnnou rozumovou činnost (jako specificky lidská forma zpracování informací) a zároveň s vnímáním a pamětí se řadí ke kognitivním (poznávacím) funkcím.

Myšlení označuje schopnost vědomé prezentace procesů a daností vnitřního a vnějšího světa. Tuto specifickou formu smysluplného zprostředkování je možné pokládat za základ lidského vztahu ke světu.

Miroslav Petříček ve své knize *Myšlení obrazem* uvádí:

„Co tedy vůbec znamená, když říkáme, že myslíme? Přece ten, kdo jedná, uvažuje, jinak by nejednal, nekonal, pouze prováděl nesmyslné pohyby. Navíc slovo myslet je bezprostředně spjato s jinými, nějak příbuznými, leckdy téměř synonymy: vědět, uvažovat, rozumět.“

Myšlenkové postupy (operace)

Do myšlenkových operací můžeme zařadit: analýzu, syntézu, dedukci, indukci, abstrakci, konkretizaci, generalizaci, determinaci a klasifikaci.

1. Analýza

Rozbor, proces zkoumání, který

== provádí rozklad

- 1) jednotky v mnohost,
- 2) celku v jeho části (prvky),
- 3) souboru v jeho jednotlivé složky,
- 4) dění v jednotlivé stupně,
- 5) pojmu v jeho atributy;

== hledá příčiny, souvislosti, význam a vztahy mezi prvky (částmi) celku.

Druhy analýzy

== elementární;

== kauzální;

== logická;

== fenomenologická;

== jazyková;

== psychologická.

Opakem analýzy je syntéza.

2. Syntéza

Složení částí ve smysluplný celek. Jedná se o myšlenkové sjednocení.

V gnozeologii je syntéza spojením rozmanitých pocitů, představ a pojmů v procesu poznání. Znamená metodu a postup, který sjednocuje, skládá a spojuje základní prvky poznání předmětu, jevu, částí do celku.

Shrnuje rozličné (různé) v jednotu (Kant).

V Hegelově dialektice syntéza znamená krok, překonávající konflikty (teze – antitéze) uvnitř starého, takže vzniká nové.

Syntetické soudy jsou spojeny s empirickými fakty. Jejich pravdivost závisí na zkušenosti. Jedině tyto soudy rozšiřují naše vědomosti.

Syntéza je opakem analýzy.

3. Dedukce

Z lat. deductio = odvození.

Uplatnění obecného poznatku na konkrétní jev, předmět. Postup od obecného ke konkrétnímu. Odvozování, myšlenkový postup poznání, vysvětlování a odkazování od obecného k jednotlivému, zvláštnímu. Metoda odvozování konkrétních (jednotlivých) znalostí z obecných principů, zákonů a vět. Prostředek ověřování hypotéz a teorií.

Dedukci upřednostňují racionalisté.

Tvoří základ matematiky.

Protikladem dedukce je indukce.

4. Indukce

Z lat. inductio = uvádění.

Postup od konkrétního k obecnému. Vyvozování obecného tvrzení z jednotlivých případů. Myšlenkový postup a postup poznání od jednotlivého a zvláštního k obecnému, zobecňování. Metoda, jak vyvozovat obecnou zákonitost (obecné tvrzení) z jednotlivých (konkrétních) pozorovatelných případů. Prostředek tvorby hypotéz a teorií (cestou zobecňování faktů).

Indukci upřednostňují empiristé.

Tvoří základ empirické vědy.

Protikladem indukce je dedukce.

5. Abstrakce

Vyčlenění podstatných a obecných vlastností předmětů a jevů. Součást procesu poznání. Podstata rozumové činnosti (druh myšlenkové operace od smyslově konkrétního uchopení předmětu k jeho pojmu) a forma pojmového procesu, při kterém se odhlíží od jednotlivých věcí a soustřeďuje se na obecná určení, znaky, vlastnosti.

Vyzvednutí jistých stránek či rysů a potlačení ostatních.

Abstraktní

- == znamená odtažitý, obecný, schematický, vzniklý abstrakcí;
- == je viditelný či chápáný obecně bez jednotlivostí, které nejsou z daného hlediska důležité, aby vzniklo, co je např. různým předmětům společné.

Formy abstrakce

- == izolující = vyzvedává jednotlivé společné znaky;
- == generalizující = vytváří druhové a rodové pojmy.

Abstrakce je opakem konkrétního.

6. Konkretizace

Uplatnění podstatných a obecných vlastností a jevů.

Opak abstrakce, důraz na detaily.

7. Generalizace

Zobecnění; hledání společných vlastností jevů.

Vydělování společných znaků jednotlivých jevů (předmětů); znaky platí pro všechny prvky téhož druhu.

V teorii poznání myšlenkový proces, při kterém se tvoří obecné pojmy z méně obecných nebo jedinečných tím, že se vystihnou jejich společné rysy.

Generalizace je opakem determinace.

8. Determinace

Z lat. determinatio = vymezení, ohraničení, určení. Názor, že každé dění je nutným důsledkem podmínek a příčin.

Omezení rozsahu pojmu udáním specifických znaků.

Vztažená na realitu je zákonitým určením událostí svými příčinami.

Determinace je opak abstrakce.

9. Klasifikace

Klasifikace = hodnocení = srovnávání + uspořádání + třídění. Znamená zařazení, systematizaci, třídění, členění, hodnocení podle určitých znaků, dělení podle tříd.

V teorii poznání vyjasnění rozsahu pojmu.

Analytická klasifikace = postupuje od obecných pojmů k méně obecným, až k jedinečným.

Syntetická klasifikace = postupuje od jedinečných pojmů k obecným.

Každá klasifikace zahrnuje klasifikovaný celek, členy klasifikace a základ.

Druhy myšlení

Motorické myšlení – počáteční forma myšlení. K řešení problémů dochází pomocí pohybové manipulace s předměty.

Imaginativní myšlení – pracuje s názornými obrazy a představami.

Abstraktní (propoziční) myšlení – pracuje se slovy, větami a pojmy.

Názorné myšlení – problém je řešen s využitím názorných představ.

Abstraktní teoretické myšlení – problém je řešen s využitím abstraktních představ. Užívá se při řešení teoretických úkolů. Jedná se o vyšší stupeň myšlení.

Myšlení má tři formy

- 1) pojem;
- 2) soud;
- 3) úsudek.

Ad. 1) Pojem

Základní forma myšlení, která zabezpečuje vystižení obecných a podstatných znaků jevu a předmětu.

Nositelům významu pojmu je definice. Význam slova označujícího určitou skupinu předmětů či jevů, které mají shodné podstatné rysy.

Zásadní nástroj filozofie.

Elementární forma odrazu skutečnosti v myšlení.

Zobecněný obsah poznání, umožňující myšlenkové operace (pojmově-logické myšlení).

Vede k soudu a úsudku.

Pojmy slouží k určování jsoucího.

Ad. 2) Soud (propozice)

Vyjadřuje vztah mezi jevy, předměty nebo jejich znaky.

Je význam věty. Je to myšlenka, kterou tato věta vyjadřuje. Souzení (uskutečňování soudu jsoucím Já) je sám akt myšlení. Výtěžkem souzení je nová myšlenka, zjevující řeč.

Soudy (výpovědi, soudová mínění, úsudky, predikace) se týkají stavů věcí, jak to s nimi je, co jsou. V soudech (se svou strukturou subjekt – spona – predikát) jsou věci zachyceny, posuzovány z hlediska pravdy a nepravdy (omylu).

U každého soudu se rozlišují tyto kategorie:

== rozsah (kvantita: obecný, částečný soud);

== kvalita (kladný, záporný soud);

== relace (kategorický, hypotetický, disjunktivní soud);

== modalita (stupeň nutnosti: problematický, asertorický, apodiktický soud).

Ad. 3) Úsudek (argument)

Sděluje vztah mezi soudy.

Spojení soudů, z nichž jeden je zdůvodňován (podporován) druhými soudy. Odvozování výroku z jiných výroků pomocí určitých pravidel (důkaz).

Druhy úsudků:

== úsudky bezprostřední (jednoduché důsledky), obsahující pouze jednu premisu;

== úsudky zprostředkované, mající více premis, zvláště dvě (sylogismus – soudné myšlení, konečný úsudek, závěr).

Obecně a zjednodušeně můžeme říci, že filozofické myšlení v sobě, kromě jiného, zahrnuje tři základní nosné pilíře, které byly dány Antickou filozofií a platí dodnes:

1/ Dialektika: Sokrata, Platona a Hegela.

2/ Logika: Aristotela.

3/ Racionalita (racionální uvažování – usuzování).

Ad. 1/ Dialektika

Klasické pojetí dialektiky je jako umění správného dotazování (Sokrates).

Nauka o poznání a myšlenkových operací, pomocí nichž se stanoví vzájemné vztahy idejí a reálných věcí (Platon).

Umění sporu, poznání jako forma usuzování, vycházející z pravděpodobných názorů (nikoli nutných) – Aristoteles.

Transcendentální dialektika = kritika pouhého zdání pravděpodobnosti, kritika iluzí lidského rozumu (Kant).

Synonymum pro formální logiku (středověká filozofie).

Věčná změna jako princip univerza, včetně plynutí všeho, věčné střetávání protikladů (Herakleitos).

Řeší problematiku poznání s pomocí více různých úhlů pohledu na daný problém (problematiku).

Vývojová zákonitost vší skutečnosti i lidského poznání a myšlení, spočívající ve střetávání protikladných stránek (teze – antiteze), ústící v syntézu (Hegel).

Nauka o obecných principech (vývoje a souvislosti), zákonech pohybu a vývoje přírody, kultury, společnosti, poznání a myšlení. Je to obecná metoda poznání, myšlení a jednání (marxismus).

Vychází z takového chápání a poznání skutečnosti, že má v sobě základní rozpor. Rozpor je základem pohybu této skutečnosti, protikladnost se zachycuje. Takto se odhalují rozpory a mnohoznačnosti života a bytí. Může se dospět až k poznání absolutna.

Sokrates

Původně pojal dialektiku jako umění dialogu jako metodu systematického tázání.

== Dialektika v antickém Řecku označovala umění zjišťovat rozhovorem rozpory v řeči odpůrců.

== Dialektika znamená umění dosáhnout v rozhovoru pravdy vzájemným střetáváním rozporů.

Platon

== Dialektika je nauka o myšlenkových operacích, pomocí nichž se stanovují vzájemné vztahy idejí (pojmu) a reálných věcí.

== Platon rozlišuje

a) Dialektiku vzestupnou – vycházející od konkrétního a postupující k ideji dobra.

b) Dialektiku sestupnou – vracující se od nazírání dobra ke každodennosti.

Aristoteles

Chápe dialektiku jako umění sporu a formu usuzování, vycházející (oproti analýze) z pravděpodobných názorů, nikoli nutných.

Akvinský a středověk

Pojmu dialektika se všeobecně používalo pro formální logiku, která vychází z Aristotela.

Kant a jeho transcendentální dialektika

Transcendentální dialektika je zkoumání iluze na základě, které lidský rozum věří, že může překonat hranice zkušenosti a určit apriori (předem, z předpokladu) pojmy duše, duchovna, světa nebo Boha.

Hegel

Dialektika získala nový filozofický význam, který z velké části ovlivňuje myšlení i dnes. Hegel chápe dialektiku jako zákonitost myšlení i skutečnosti, která postupuje dílčími negacemi (teze, antiteze) a řeší protiklady přechodem k syntézám. Syntézy jsou dočasné a předurčené k tomu, aby byly také překračovány. Vývoj tak nabývá spirály. Tato činnost je vlastní všemu vzníkáni, pohání každou zvláštní oblast dějin, ať už se jedná o dějiny přírody, kultury, či filozofie samé.

Marx

Převzal tuto hegelovskou dialektiku jako metodu a aplikoval ji na faktory ekonomické a společenské.

Vzniká dialektický materialismus.

20. století

Označuje náplň dialektiky jako každé myšlení, které bere v úvahu dynamismus jevů a studuje rozpory (kontradikce), které se v nich objevují.

Ad. 2/ Logika

je nauka o formách a zásadách správného myšlení. Je sama procesem myšlení.

Logika formální (klasická) = zakladatel Aristoteles,

zjišťuje, které z operací mysli (utváření pojmů, soudů, úsudků) jsou platné a nezávislé na svém obsahu, pouze na základě své formy. Zkoumá tedy jejich vlastnosti, způsoby jejich spojování, podmínky jejich zahrnutí nebo vyloučení.

Klasická (formální) logika je dvouhodnotová (bivalentní), zakládá se na principu vyloučení třetího. Má pouze dvě hodnoty:

== pravdivost,

== nepravdivost.

Klasická (formální) logika se dělí na:

== výrokovou logiku = zabývá se ověřováním pravdivostních hodnot jednotlivých výroků;

== predikátovou logiku = řeší a vyjadřuje vlastnosti a vztahy.

Logika symbolická

Jedná se o pozdější logické konstrukce (od 17. století) hypoteticko-deduktivních systémů. Je založená na axiomech a na přesných pravidlech, která řídí užití abstraktních symbolů (označujících objekty nebo operace). Vyhýbá se nejednoznačnosti. Je vícehodnotová (plurivalentní), pokud připouští více pravdivostních hodnot než pravdivost a nepravdivost (např. nejistota, možnost, nemožnost...).

Logika transcendentální = Kant

Je nauka o čistém rozumu a o racionálním poznání, přičemž myslíme objekty zcela apriori (předem, z předpokladu).

Neklasická logika

tímto pojmem jsou míněny všechny logiky vícehodnotové a morální.

Můžeme sem zařadit logiku:

== symbolickou,

== transcendentální,

== intuicionistickou.

Ad. 3 Racionalita (racionální uvažování = usuzování)

Je schopnost člověka rozumově postihovat skutečnost a vyvozovat odtud závěry pro lidské jednání. (Rozum = lidská schopnost usuzovat, nalézat vztahy mezi fakty a skutečnostmi.)

Racionalita je schopnost duševní (duchovní) činnosti člověka směřující k pochopení skutečnosti (reality).